

Hajdú Gergely

## EGY FIATAL KÖLTŐ ARCKÉPE

Sokan és sokszor méltatták már az 1947 utáni, a szürkeség szépségét fölfedező Vas István puritán líráját, míg első korszakáról jóval ritkábban hallani. Hamar letudják az összefoglalások, elfelejteni látszanak az antológiák szerkesztői; maga a költő is olyan felejthetetlen szépségű darabokat hagyott ki a MÉGIS kötetből, mint az ISTENEK vagy a JÁKOB PANASZAIBÓL. Meghaladta – mondják –, eldobta a cicomákat, megtalálta igazi hangját. Nem számolnak az idő kacskaringóival, azzal, hogy néha vissza is fordul, újra metszi saját nyomát.

Én részemről a nyolcvanas évtized elejének kedvező pillanatában találkoztam ezzel a költőszéppé, amikor – kissé megszeppenve a *Nyugat* feketén csillogó métereitől – az első és az utolsó számmal kezdtem az ismerkedést. Azonnal elbűvölt a HIRTELEN NYÁR klasszikus eleganciája és didaxisnak álcázott, valójában csontig ható halálborzongása. A feltámadó kíváncsiságot nem fékezte Vas akkori működése – csak az értelemhez tűzön-vízen át ragaszkodó költő legendáját ismertem belőle. Őt (és Jékelyt, akihez, éppen az említett *macabre* motívum miatt, a valóságosnál is közelebb éreztem) könnyű volt megtenni a negyven éve megszűnt *Nyugat* helytartóinak, a hiteles állandóság szimbólumának – ami nem sikerült volna, mondjuk, a sokadik alakjába bűvő Weöressel. Tőle minden nagyszerűsége mellett is hiába reméltem volna kiutat a dogmává fagyott hatvannyolcas szellem rossz paradoxonjaiból, mint amilyenek a szélsőségesen individualista alapállásra erőltetett közösségi elvek, a világ lakhatóvá tételét illető optimizmus és valós humanizáltságának elutasítása, tekintélytiszteltet Ázsiával szemben, de a kínáló európai hagyomány elvetése.

A fiatal Vas István éppen erre a legaktuálisabb pontra tapintott; mindaz a hatóanyag, amit ő Kassákkal szemben termelt, Godard ellen is használhatónak bizonyult. A tangoláz és a szecesszió újjáéledésének fiatalja valóban elavultnak hitte őt (és Jékelyt), de annak tudta a tulajdon ízlését is – egyre kitüntetőbb jelzővé vált az „ódivatú”.

A nagy évtizedek (a húszas és hatvanas) azt a misztikus elvet terjesztették, hogy semmi titok nincs a szerelemben – Mucha, Beardsley álméltkodtak a falakon. És a rend, a jó modor, kultúrjavak az ólomkatonától a fehérborig és a nyakkendőig az élet féltéséig – sokan átmentek az apró beábrándulások sorozatán. Ha eddig az ÜVÖLTÉS antológiát tartották a világirodalom csúcsának, most, ahogy belátták: nem képesek olyan „fiatalosan” viselkedni, mint elveik szerint illenék, egyre inkább megragadta őket a harmadik nemzedék szomorú idillje, öreges fiatalága – az ŐSZI ÉNEK, a KESELYŰ IDŐ világa. Az amerikai kazetták mindenhová magunkkal cipelt talizmánja senkit sem óvott meg a presszómeleyi sorsukat mesélőkkel és az Auschwitzot járt nagymamákkal való kínosan fonák jelenetekről – csak az ijesztő Pest múltjának feltérképezése, szerelmes és gyűlölködő filológiákon keresztül: ismét az egykori Bécsből hazatérőkéhez hasonló élmény. Amit tulajdon különségemnek hittem: a görög istenekhez való nem problémátlan, de megdöbbentően eleven viszony is nemzedéki sajátosságnak bizonyult utólag; bárki meggyőződhet róla, ha fellapozza a *Polisz* vagy a *Nappali Ház* friss számait. Visszhangzik rá az ISTENEK – és a dermesztő AMOR FATI!, a MONÁDOK mélysége!

A MENEKÜLŐ MÚZSA és a KETTÓS ÖRVÉNY versei nem maradtak múzeumi gyönyörűségek, friss étellel teltek meg – és a *megcsináltság* „mögöttes üzenetét” is besuttogták a barbár fülekbe. Gyakran idézik a bölcs bon mot-t a hagyomány óriásairól és a jelen törpéiről, de a teljes igazságnak van másik oldala is: hogy néha a ma emberének kell fönntartania az óriásokat. Vas utat is jelentett Goethe, Villon, Horatius megértéséhez; nála meg lehetett találni Babitsot a már-már bosszantó virtuozitás, a „patikamérleg”, Kosztolányit a hihetetlen eufória, Szabó Lőrincet nietzschéskedés nélkül – a becézhetővé kicsinyített gigászokat. Mindezen hatások bátor fölhasználásából pedig meg lehet tanulni a minden klasszicizmusok igazságát: hogy öntudattal utasíthatjuk vissza a „mid van, amit nem másoktól szereztél” kérdését; hogy az ember rugalmas antológia, mely szüntelenül újraszerkeszti önmagát – és éppen ebben a szerkesztői munkában rejlik pótolhatatlan eredetisége.

Az irodalomtörténeti párhuzam steril dolog, gyakran visz tévútra. Annak, hogy a Radnótihoz való hasonlóság alapján pontosan az ő felfogását keresik Vasnál is, alighanem része van abban, hogy nem mindenki látja ott a MÁRCIUSTÓL MÁRCIUSIG verseit, ahol a helyük lenne. Az olvasók nehezen bocsátják meg, hogy Vas – ha szándékosan is, de jórészt a véletlennek köszönhetően – életben maradt 1944-ben, és így megfosztotta őket egy olcsó katarzistól. A ciklus ettől még igen nagy teljesítmény marad; különösen a havi JEGYZETEK-ben Radnótinál hiányzó ékességgel, humorral is büszkélkedhet. A szerző arra készült, hogy a Rendet fogja védelmezni a háború örületével, a rossz Rendetlenséggel szemben – de a gyakorlatban a Rend, a precíz pusztítás bizonyult a legfőbb rossznak, és a Rendetlenség, szervezetalenség az oltalmazó erőnek. Ez az a ritka eset, amikor szervesen fakad a különös helyzetből, nem fölvetett póz az „akasztófahumor” sem. Vashól nem lett dadaista, ahogy A BÉKE ELÉ ígerte; a korábbinál is világosabb ráció javára dőlt el a perpatvar, és állt helyre a mű eleven folytonossága.

Szóval nem misztikus, racionalista – mondhatná akárki –, az érett Vas egészen más, mint első köteteiben volt: nem kozmopolita, magyar; nem retteg a haláltól, túllép rajta; rezignált. Nem is akármilyen érveket hozhatna az illető – remekműveket, mint az ÓDA AZ ÉSZHEZ, ESZMÉK ÉS TÁNCLEMEZEK, RAPSZÓDIA EGY ŐSZI KERTBEN. Azt felelhetném, hogy éppen ez a legfontosabb nála: személyiségének tagadhatatlan koherenciája, a szilárd római jellem hangos dicsérete ellenére is a következetlenség.

Istennek – Hérakleitosz szerint – „minden szép és jó és igaz, csak az emberek tartják ezt igaznak, azt hamisnak”. Ezzel a világnézettel: a kettes szám szentségével, a *coincidentia* nélkül is egyformán érvényben maradó ellentétekkel csak a legkiválóbb emberek kacérkodhatnak – mint Kosztolányi, akit éppen Vas István nevezett görög istennek. Neki is sok keserves tapasztalatába került, amíg kijelenthette, hogy a vélemény esetről esetre megbuúítja az embert; szüntelenül tudatában kellett lennie a játék egész szédítő veszélyességének. Az embernek a hármas szám való, az istenek világnézete a dialektika nevét bitorló csűrés-csavarássá, orwellizmussá (*A HÁBORÚ: BÉKE*) torzul a kezében. Van azonban egy nekünk szánt, elviselhetővé hígított változata: az egymást kizáró igazságok más-más időpontban történő elfogadása, a következetlenség. Éppen a következetesség az, ami csalás és korlátoltság – mint minden görög tudta. Vas István hosszú évek alatt váltotta valóra a JÚLIUSI JEGYZETEK programját: „Képzetelem mindent megízlel, eszem mindent megért”... Rómát imádjá, de görög megmásíthatatlanul – és ennél aligha van komolyabb dicséret.